

אלימות האלם

חיפוש הקול בבית המשפט

ליאורה בילסקי

יש כוח בחלומות. שרוצים לרוץ, וזה לא יוצא, או שרוצים לצעוק, וזה לא יוצא. זה היה במציאות, אני רציתי לצעוק, להגיד לו משהו, וזה לא יצא.¹

"הקול" בתרבות המערבית מקושר לאישה, ולעיתים קרובות הוא גם מכונן אותה כאישה. ידועה האמרה מן החלכה היהודית "קול באישה ערווה", אמרה אשר מצמצמת את מהות האישה לקולה, ובכך מכוננת את האישה דרך קולה.² מאחר שהאישה בתרבות המערב מזוהה עם הקול, היינו מצפים לגלות מגוון של קולות ושיים בשיח הציבורי. אלא שבאופן פרדוקסלי, דווקא אלה המזוהות עם הקול, קולן חסר מן הספירה הציבורית. הסבר אפשרי לכך הוא שהתרבות המערב לא רק קישרה את האישה לקול, אלא גם ראתה בקול הנשי סכנה, איום על סדרי העולם, אנרכיה, ולכן מיהרה להזהיר מפניו, להגבילו ולדחוק החוצה.

הכתיבה הפמיניסטית של שני העשורים האחרונים החלה לעסוק באינטנסיביות בנושא של נשיות וקול. הספרות כותנת את הדרכים השונות, אשר גורמות להשתקת קולן של נשים, לעיוותו, להפחתתו ולסילוקן מן השיח הציבורי. היעדר הקול הנשי נתפס על ידי כותבות פמיניסטיות כמשל להתעלמות מצרכים של נשים ומניסיון חייהן, ועל כן כפגיעה בעקדנות של צדק כלפי נשים. ההפניה למטפורה הקול בספרות הפמיניסטית מבוססת על הנחה סמויה, כי הקול הנשי נמצא אי שם, מחכה להשמע. המסקנה המתחייבת היא שכל שעלינו לעשות על מנת להעצים נשים הוא לאפשר לקולן להישמע במרחב הציבורי. ברצוני לבקר הנחה זו. אעשה

¹ תפ"ח 107/96 מדינת יש"ע נ' חיימית. פסקה כ' (טרם פורסם). פסק הדין מובא כשלמות בספר זה.

² תלסרובל, נסמכת, וקול צעקו 8.

ספר זה מחדר סגנונות חשיבה שונים על מערכות יחסים, ומציג את הויקה של סגנונות אלה לקול הגברי ולקול הנשי³, כפי שהם מופיעים בחיבורי הפסיכולוגית, בטיפוח ובתחומים שעלו ממתקנה⁴.

משפטי הפתיחה של גיליגן מצביעים על הנחות המוצא שלה ביחס למקומו של רפואי מחשבה ושני אופנים של חפישה מוסרית. "קול" כמטפורה לחיבור שני פותחה עם השנים, מיועדת לחשוף קולות קיימים, אך בלתי נשמעים, שהיא נרמה כי גיליגן בוחנת במטפורה הקול כדי לייצג על האפשרויות של יורה מזו, הרמוני: צירוף קולן של נשים ישתלב עם קולות הגברים הקיימים של פתרון יותר מאשר המנגינה המונוליתית, המוכרת לנו כשיח הציבורי וכמקומות המקצועית כיום.

קמרון מקינון בוחנת גם היא להנחה בסוגיה של קולות נשים. מקינון משתמשת במונח "קול" באופן מילולי, כמשמעות של קול אנשי⁵, אך היא גם מעידה על יחס כוח בלתי שוויוניים בין המינים בחברה. כך פותחת מקינון את ספרה רק חילום:

דמיני לעצמו שבמערך מאות בשנים הטרואיות המעצבות שלן, האב והסבל היומיומי שלן, הניצול בו את חוה, הטרור שפצלו את מחקיימת אינס נושא לדבר על דברים אלו, אומרים לך שהם לא קרני, שאת דמינית אותם, את נושא שהם יקרו, שאת נהנית מהם. ספרים אומרים זאת, אין ספרים המספיקים שאת רצית קרה לך. המשפט קובע זאת. אין חוק המסוגל לך מייך את שקרה לך. מידך שבה התרחשו הדברים. את חיה את חייך מוקפת בחלל תרבותי של לא-קיום במקום שבו זעקתה ודבריה היו צורכים להישמע⁶.

בספרה מצביעה מקינון על חסרונם של קולות מוסומים כשיח הציבורי, והיא מפרשת היעדר זה כשיד למאבק בין המינים, אשר ידם של הגברים הייתה בו עד כה על העליונה. היא מסרבת לייחס את דשתיקה והיעדר הקול הנשי לטעות מקינון, השתיקה היא לעמים קרובות פרי פצולותיהם של נשים המכוננות להשתיק נשים. הקולות המוכרים לנו כשיח הציבורי של נשים המכוננות הקולות הגברים, שהתלחו להשיג מונופול על פי גרסתה של מקינון, הם החוצה של מרבית קולות האופוזיציה. הקולות הדומיננטיים מציגים פעמים רבות להשיג עמדה של הגמוניה במרחב הציבורי, והשתיקה נשארת העדרת קול גיליגן, בקול שונה, תגום: נעמי בן-חיים, תל אביב: ספריית פועלים, 1995, עמ' 9.

³ קמרון מקינון, *Only Words*, (Cambridge and Massachusetts: Harvard University Press, 1993, p. 3).

ואת באמצעות האונה מורכבת לניסיון השמעת קולה של אישה אחת בהליך משפטי, שהתנהל לאחרונה בבית המשפט המחוזי בתל אביב³. לטענתי, הקול אינו קיים לפני ההליך המשפטי, והוא אינו קיים במנותק ממנו, אלא הוא תוצר של אינטראקציות מורכבות בבית המשפט. הבנת הכוח המעצב של ההליכים המשפטיים מאפשרת ביקורת של פרקטיקות משפטיות קיימות ופיתוח אתיקה משפטית מתאימה.

מקום הקול בספרות הפמיניסטית

אין צורך להרחיק לכת על מנת להיתקל במקום המרכזי שתופסת מטפורת הקול בספרות הפמיניסטית העכשווית⁴. שתיים מהנחכות הפמיניסטיות החשובות בארצות הברית, קרול גיליגן (בקול שונה) וקמרון מקינון (רק חילום), מקדישות חלקים מרכזיים של עבודתן לבחינת הקשר בין קול האישה (קיומו או היעדרו) לבין מעמד האישה. כך למשל, פותחת קרול גיליגן את ספרה, בקול שונה, במילים אלו:

בעשר השנים שהלפ האזנתי לאנשים, לשיחותיהם על בעיות מוסריות ולשיחים על עצמם. באחת הקופה, במחצית הדרך, התחלתי לשמוע הבדל גזון בקולות הללו. שני סגנונות דיבור בשאלות מוסר, שני סגנונות דיבור של מסכת היחסים שבין העצמי האחר. בספרות הפסיכולוגית נתפס ההבדל הזה כמשקף שלבים בהתפתחות, אך כאן הוא עץ לפתח ועלה כמנגינה בשני קולות, השוויה כמעטל החיים ומתנגת שוב ושוב במגוון צורות – כשיפוט, בדמיון ובחשיבה של בני האדם. נתקלתי באבחנה זו בעת בדיחת מודגם נשי, שנועד לבחון את הקשר שבין אופן השיפוט לבין אופן הפעולה, במצבים של קונפליקט מוסרי ובחירה. על רקע החיבור הפסיכולוגי של הזדהות וההתפתחות המוסרית, אשר קראתי ליימדת מזה שנים מספר, צמח ועלה קול נשי צלול ובהיר. או התחלתי לשים לב לבעיות החורות ונשנות בפשטות הניתנת להתפתחות הנשית, ולקשר שביני לבין היעדרות החורה ונשנית של הנשים מן המקומות שעליהם נבנתה החיבורה הפסיכולוגית.

³ לשם דיון מורחב בהיבט המשפטי של מאמר זה ראו לאורה בילסקי, "אילמות האלם: ההליך המשפטי בין חלוקה לקול", עיון משפטי כ"ג, 2 (מדין 2000): 472-473.

⁴ דיון יוגל לספרות פמיניסטית אמריקאית כשל עיסוקה הוביל בחליך המשפטי. דום בחריה פמיניסטית שונה, העוסק בקול בהקשרים תרבותיים כלליים הוא של פמיניסטיות צרפתיות הבורחות את הדיון של בחריה נשית. ראו לדוגמה, "The laugh of the Medusa", Helene Cixous, in E. Abel and E.K. Abel (ed.), *The Signs Reader, Women, Gender and Scholarship*, Chicago: University of Chicago Press, 1983; Luce Irigaray, "When Our Lips Speak Together", *Signs* 1 (1980).

קול 'גנור' מקול אחר, ואין אתה מעלה על דרך הניתוח, אלא יש להקשיב אליו, לריבוי קולות זה, ולבחון אותו תוך התמוגגות הקולות הממשית.⁹

חוקרות פמיניסטיות הפכו תרבוה זו לכלי עבורה כאשר החלו לפתח שיטות האזנה חדשות לנשים, כגון: קבוצות העלאת מודעות, אשר בנוותן עוליס סיפורים אלטרנטיביים לסיפור הפטריארכלי הדוע.¹⁰ הרגשות לפלורליות של קולות גורמת למחקר הפמיניסטי להזהיר מפני קבלת אוניברסליזם מדומה, המכליל על בסיס קולות מסוימים (בדרך כלל של אלו הבאים מקבוצות חזקות יותר) את הניסיון האנושי.

משמעות נוספת הניתנת לאימוץ המטפורה של הקול בספרות הפמיניסטית, היא של ערעור הדיכויסמוניה בין תיאוריה לבין מעשה. כותבות פמיניסטיות שונות אינן מסתפקות בניסיון להשוות או לגלות אמיתות נסתרות, אלא מייחסות חשיבות גם להעצמותם של אנשים או קבוצות אשר קולותיהם נעדרו עד כה מן הכתיבה והמחקר. השימוש במטפורה הקול מצביע על ניסיון להעביר את תחושת הדיון מהרמה האפיסטמולוגית לרמה הפוליטית והאתית.¹¹ שתיקה מוצגת ככתיבה זו כסימן של חולשה ושל היעדר כוח, ולכן מותן קול והקשבה לקולות חדשים מוצגת כפעולה עם משמעות פוליטית של העצמת נשים (empowerment).¹² בעזרת מטפורות הקול מנסה הכתיבה הפמיניסטית להסביר את תהליך המחקר לא באמצעות עולם דימויים ויואל של גילוי אמת נסתרת, אלא באמצעות מודל כלי-איש של הקשורת וריאלוג בין המשתתפים, אשר בו ובתוכו נוצר עולמם. הקול האנושי מופנה בדרך כלל אל אדם אחר כדי שיאזין לו. זוהי קריאה המחכה לתשובה. כפי שגיליגן כותבת:

בחרתי לדבר במונחים של קול ולא במונחים של "עצמות" (Self) מאחר שקול זהו מכשיר של מערכות יחסים. העצמי, להבדיל, הנו דימוי המותאם בין בגבולות וקווי מתאר. המעבר מן השיח היוואלי אל השיח התקשורתי מוביל לבנייה של מודל יותר נויל או בין-אישי של פסיכולוגיה.¹³

⁹ מרטין בוכר בסדר שית, ירושלים: מוסד ביאליק, תשמ"א, עמ' 241.

¹⁰ Catharine A. MacKinnon, *Toward a Feminist Theory of the State*, Cambridge and Massachusettis: Harvard University Press, 1989, pp. 83-154.

ועלאת המודעות הפמיניסטיות ושל מרכיבים לסיע לפגיעות הקיפה מנייה, אשר צמחו בשנות ה-70 בארצות הברית, היה של מכתב שריוני המבוסס על דיאלוג ושיח קבוצתי. ראו גיודית לואיס ורילין, יו אמת והחלטה, תרגום: עתליה דלבר, תל אביב: עם עובד, 1997, עמ' 43-49.

¹¹ Kallharine: נכתב באספקטים הפוליטיים/אחרים של הכתיבה הפמיניסטית על המשפט ראו: T. Bartlett, "Feminist Legal Methods", *Harvard Law Review* 103 (1990): 879-888.

¹² Blesky, McVicker Clinchy, Goldberger, and Mattuck (eds.), *Women's Ways of Knowing: The Development of Self, Voice, and Mind*, New York: Basic Books, 1986.

¹³ Carol Gilligan, "Inventing a Psychology of Women", *Psychological Review* 117 (1991): 17-41.

האחרונה לכך, שהייתה אלטרנטיבה. לדעת מקינזון, המציאות של קונפליקט בין גברים לבין נשים היא זו המסבירה את הדרכים הרבות והמגוונות להשתקת נשים בכתיבה המודרנית הכוללת, בין היתר, טריטוריאליזציה של דברי האישה, האשמתה בדבר שקר, הצגת דבריה כפנטזיה וכיצא כזה. תהות המציאה של מקינזון בדבר קיומו המתמשך של קונפליקט בין המינים אינה מאפשרת לה להאמין בפטרונות "הרמוניות" כפי שמציעה גיליגן. להפך, ספרה של מקינזון מיועד להראות כי על מנת לאפשר לקולות נשים להופיע במרחב הציבורי יש ליצור קודם לכן את התנאים המתאימים להשמעתם ולשמירתם. בין השאר, יש להיאבק נגד עמדות המונופוליות של קולות מסוימים בתרבות המערבית המייצגים, לדוגמה, את עמדתה הרומנטיסטית של הפרונגורפיה.

מקינזון וגיליגן מאמצות שתייתן את מטפורת הקול, אולם קריאה והירה של כתביהן מגלה שהן מעניקות לה פרשנויות שונות בשל הנחות מוצא שונות לגבי העולם התרבותי: קונפליקט מול הרמוניה. השאלה העולה היא מדוע בתורות הן מקינזון והן גיליגן להשתמש במטפורת הקול חרף השוני האידיאולוגי בין שיטותיהן?

הכתיבה הפמיניסטית מעלה ספקות לגבי הנחת המוצא של השיח המודרניסטי בדבר קיום אמת אוברייטיבית, אותה יש לגלות. במסגרת ההיפוש המסורתי אחר "האמת האחת", אין משמעות מיוחדת למתן כמה לקולות שונים כי "אמת היא אמת היא אמת". ואלום במסגרת עמדה פמיניסטית, אשר מעלה ספקות לגבי קיום אותה אמת אחת, מטפורת הקול מקבלת תפקיד מרכזי. יש בה כדי להדגיש את ריבוי האמיתות ואת חוסר התועלת בניסיון לעשות רדוקציה של קולות רבים ושונים יכולים להעביר את עושר המסרים המועברים על ידי הקול האנושי. הטענה אינם יכולים להעביר את עושר המסרים המועברים על ידי הקול האנושי. הטענה והאחרת העומדת בבסיס עמדה זו, היא כי הפלורליות של הקולות האנושיים דורשת מאתנו ללמוד להאזין לקולות שונים ולזהות בהם גוונים וכני גוונים.¹⁴ כפי שכותב הפילוסוף מרטין בוכר:

כנגד משניות ושיטות כאלה המדלדלות את הנפש מצווה להטעים ולהחזיר ולהטעים על ריבוי הקולות שמבארשיה של הפנימיות האנושית, שבו אין שום

¹⁴ פמיניסטיות צרפתיות מקשרות את רבגוניות הקולות הנשיים למנייתן. ראו לדוגמה: לוס אריגאריי, מין זה שזנו אף אחד (מכתב), תרגום: דניאלה ליבר, תל אביב: הוצאת רסלנג, 2002 (ברפוס); "לדוס": Cixous, "The Laugh of Medusa", ניתן לזהות השפעה של הכתיבה הצרפתית בדבר תוצרת ברוחנה לגוף הנשי לצורך פיתוח שפה נשית בפרקטיות גם בכתיבה משפטית אמריקאית. Marie Ashe, "Zig Zag Stitching and the Seamless Web: Thoughts on 'Reproduction' and the Law", *Novel* 13 (1989): 355-384.

¹⁵ Hannah Arendt, "On Humanity in Dark Times: Thoughts About Lessing", *Men in Dark Times*, San Diego and New York: A Harvest Book, 1968, p. 1-10.

יותר שיאפשרו לנו, קוראי הטקסטים המשפטיים, דרכים חדשות למצוא בהם את עקבות הסיפורים האלטרנטיביים שמספרות נשים בבית המשפט.

מקום הקול בהליך המשפטי

אחד התחומים, שבהם הקול האנושי עדיין נחנה מעמדת יתרון בחברות המערבית, הוא בית המשפט. הוהליך השיפוטי נשאר כמעין שמורת טבע המגנה על השיבות של הקול האנושי, שכן ההליך נותן מקום מרכזי לעדות החיה, והוא רואה בה כלי עיקרי להכרעה השיפוטית. הקול האנושי נחשב בעיני המשפט למעין מכונת אמת אנושית אשר עוזרת לשופטים, באמצעות ההקידה הנגרית, לעמוד על "סימני האמת" ולבחון את האותנטיות של העדות. כיצד קורה, אם כן, שלמרות המוכרות, הניתנת לעדות האנושית בהליך המשפטי, עולה תדירות טענה של השתקה ואפילו של "אונס סימבולי" של האישה הנפגעת אשר מוזמנת להעיד בבית המשפט? הקושי שלנו להבין את התהליכים שגורמים להשתקה זו קשור, לדעתי, לדרך בה אנו מבינים את מטרת ההליך המשפטי. התאוריה המשפטית הרווחת רואה את מטרתו העיקרית של ההליך המשפטי להביא לחשיפת האמת, ורואה בעדות כלי דיווח לבית המשפט על פגיעה או נזק שאירעו מחוצה לו. גישה זו אינה נותנת כמעט את הדעת למטרות נוספות של המשתתפים בהליך המשפטי, כגון: "יצירת דיאלוג שנכשל מחוץ לבית המשפט, קבלת הכרה ציבורית בנוזק האישי, יצירת סיפורים אלטרנטיביים לסיפורים הגמוניים וכיוצא בזה. מאחר שתפישת המשפט כהליך גילוי האמת כה רוחות, בחרתי להצביע על בעייתיות מסוימת הנטועה בה על ידי קריאה זוהרת של עדותה של אישה אחת במשפט אונס ותקיפה. בדרך זו אשתדל להראות כיצד קול האישה הנפגעת מעוצב ומכונן בבית המשפט באמצעות כללי פרוצדורה נוקשים וכאמצעות קטגוריות משפטיות, המסווגות וממיינות את הסיפורים הנשמעים בו על מנת להחליט אלו מהם יזכו להכרה משפטית. התמקדות בניסיון הכנסת "קולות חדשים" לבית המשפט תאפשר לנו גם להבחין ביתר בהירות בדינמיקה של עיצוב הקול וכמאבק על הקול כפי שאלו באים לידי ביטוי בערכאה השיפוטית. מטוטי להציג לא רק את הסיפור שאומץ לבסוף על ידי בית המשפט, אלא גם את השתיקה, ההיסוסים, הסתירות מיקו הסיפור המוכר והניסיון להציג סיפורים אלטרנטיביים מהוססים שלא ניתן להם מקום בכתיבה המשפטית עד כה.

בחינה ביקורתית של ההליך המשפטי מגלה תמונה שונה מאוד מן ההנחות של הכתיבה התאורטית הפמיניסטית באשר לאפשרויות השינוי באמצעות "מתן קול" לאישה בבית המשפט. על מנת להבין את תרונותיו ומגבלותיו של ההליך המשפטי יש לקחת בחשבון מספר מאפיינים של "מתן קול" בבית המשפט. ראשית, "קולות" בבית המשפט אינם קיימים במנותק קודם להליך המשפטי, אלא נוצרים ומעוצבים במידה רבה במהלך המשפט והכנות. שנית, ה"קולות" מעברים

המעבר מעולם הדימויים היוזואליים של מטפורה הראייה אל עולם השמיעה, לעומד בבסיס מטפורת הקול, משנה גם את הצפיות החברתיות לגבי טוגו היחסים הוצרי בין המשתתפים בדין. מטפורת הקול בנויה על קרבה יחסית שוויוני בין המשתתפים. לעומת זאת עולם הדימויים של הראייה מאמץ אידיאל של אוברייקטיביזם, המבוסס על מרחק והיררכיה מובנית בין צופה לבין נצפה.¹⁴

למרות ההתמקדות הרבה של פמיניסטיות במטפורת ה"קול" ניתן לזהות שני ריוונים עיקריים בתפישת הקול: קול נתון וקול נבנה. התפישת הראשונה רואה בקול הנשי דבר נתון, המצליח להתקיים מחוץ להשפעות של התרבות הגברית והגמונית, ולפיכך היא רואה את העצמת הנשים כהליך פשוט של חשיפה קולותיהן השונים ויצירת מקום עבורם במרחב הציבורי. פמיניסטיות חדשות, לעומת זאת, יוצאות מנקודת מוצא שגם הקול, כמו המבט, הוא כמידה רבה פרי של הבניה חברתית, ולפיכך צריך להיזהר מאימוץ תפישת מהותיות של הקול הגישי. על פי גישה זו, הקול – וקולן של נשים בכלל זה – אינו קיים כמנותק לקונבנציות תרבותיות, אלא הוא מעוצב ונבנה דרך הקטגוריות, הסיפורים והפרוצדורות הרווחים כמוסדות החברתיים השונים, והמסוידים את דרך השמעת הקולות. כותבות אלו מנתחות את הקונטקסט הבריקורטי של המדינה המודרנית, המחייבת את הנוקמים לשירותיה לרבות ולדבר, ויצרת בדרך זו אינטראקציות היררכיות ורכאיות.¹⁵ כך, למשל, נטען כי במסגרת מוסדות חברתיים, כגון: פסיכיאטרית, תקידה משטרתית וראיון בירוקרטי, השתיקה, כלומר, הסירוב לשחק פעולה ולדבר, יכולה להתפרש כפעולה של התנגדות מצד המטופלת, התחקות או המרדנות.¹⁶

מה קורה כאשר אנו מנסים ליישם תוכנות פמיניסטיות אלו על ההליך המשפטי? כפי שאטען, הגישה המהותית לקול אינה מסוגלת להסביר כיצד – למרות המקום המרכזי שניתן לקול האנושי ולעדות הקרוב בהליך המשפטי – עשוי ההליך עצמו להירפך לשותף בויקטימיזציה של האישה דרך משטר קפדני של עדותה. מנגד אראה, כי גם הגישה של ההבניה החברתית של הקול אינה נותנת מספיק מקום לאפשרות, שקרבות אשר קולם מוכתב תדירות על ידי אחרים יוכלו להצליח לשנות מן החסר המוכר כמו גם ללמד אותנו לזהות נוקים חדשים. במקום לנסות ולבחור בין הגישות, אנסה לשלב ביניהן כדי לפתח כלים עדינים

¹⁴ Martin Jay, *Downcast Eyes*, Berkeley: University of California Press, 1993, p. 25

¹⁵ Lucie E. White, "Subordination, Rhetorical Survival Skills, and Sunday Shoes: Notes on the Hearing of Mrs. G", *Buffalo Law Review* 38 (1990): 1-58

¹⁶ Susan Gal, "Between Speech and Silence: The Problematic of Research on Language and Gender", Micaela di Leonardo (ed.), *Gender at the Crossroads of Knowledge: Feminist Anthropology in the Postmodern Era*, Berkeley: University of California Press, 1991, pp. 175-203

בקשיים כלליים, שהתגלעו בלמודיה של אווה. אווה דיברה באופן כללי ביותר על חייה החברתיים, והוכיחה, בין השאר, את חברה הנוכחי, ג'.

יעל: עד כמה את אהבת את סלביק [החבר הקודם, ל"ב], האם היית מוותרת על כבודך עבורו?

אווה: (לאחר שתקעה ארוכה) אני כבר לא בתולה, אבל זה לא סלביק. זה ג'.

אווה: אני לא אהבתי אותו (את ג') עכשיו אני לא יכולה לעזוב אותו כי אני אהבת אותו ... הוא מאוד שונה מסלביק. עם סלביק אף פעם לא שכנחתי, הייתי אומרת לו לא, והוא היה מפסיק, אבל ג' (בעצב) לא הפסיק.

יעל: את אמרת לו לא, והוא לא רצה להפסיק?

אווה: כן, זה היה נורא, זה כאב לי מאוד, אני בניהי זה היה המון זמן, חמש שעות, אחותי לא הייתה בבית כלילה ההוא, והוא לא הצליח להיכנס, אני הייתי כל כך סגורה, זה מאוד כאב לי, וצחקתי, ובאמצע הוא הלך להביא לי מים, אני אמרתי לו לא – אבל הוא לא הקשיב (בוכה).

יעל: זה נשמע כמו תיאור של אונס.

אווה: כן (שתקת) בעצם זה לא אונס כי הוא נשאר איתי אחר כך, הוא לא זרק אותי או משהו.

יעל: כמה זמן אחרי שהכרתם זה הייה?

אווה: שלושה ימים ... אחר כך הייתה הפסקה של חודשים, ואחר כך שוב פעם שכננו, ומאז אנחנו עושים את זה מדי פעם.

הדיווח של יעל על השיחה מגלה שבאותו זמן (המישה חודשים לאחר האירוע) לאוה חסר עדיין שם או אפיון מתאים לניסיונה. למעשה היא לא ראתה את שקרה לה באותו לילה כ"אירוע" נפרד, סיפור עם התחלה, אמצע וסוף. יעל היא זו המציעה לחוויה שם: "אונס". אבל אווה אינה מבינה כיצד השם הזה מתאים למה שתוהה. בשלב זה, אווה עדיין משהמשת בקול פטריארכלי להיאור ניסיונה, לכן אוונס "אמיתי" כענינה הנו רק אונס-זרים, מצב שבו הנאנסת נפגעת מזר המגיה מסמטה חשוכה ונעלם כלאחר שבא. אווה אינה מכירה את המושג "אונס מכריז", ולכן מעשיו של ג' אינם נחשבים אצלה כעברה על החוק. כאשר יעל מציגה שאווה חדרות למשטרה על אונס, אווה מסרבת, פקחנה שבכך היא תאבד את "הגנתו והמכירת" של ג'.

בדרך לבית המשפט

שנתיים עוברות עד שאווה אזורת אומץ ומגיעה לבית המשפט. במהלך תקופה זו אווה מנהלת שירות רבות עם העובדת הסוציאלית, היא עוברת אונס נוסף, וסובלת

דרך אינטראקציות מובנות של בעלי תפקידים מוגדרים (עורך דין – עד, שופט – עורך דין, עורך דין – עורר דין, וכיצא בזה). לפיכך תקול בבית המשפט הוא לעתים רחוקות מנוגלג. שלישית, ה"קולות" בבית המשפט אינם טהורים, אלו הם קולות מחוברים: העדות מועברת דרך מסננות חברתיות ומשפטיות, ומקבלת ביטוי נחב בפירוטקול הדיון ובפסק הדין. במקרה שבחתי, מדובר בפסק דין של ערכאה ראשונה אשר מאפשר לעקוב מקורב אחר "גלגולי הקול" של האישיה בבית המשפט, שכן בניגוד לערכאת עדעור, העוסקת בעיקר בפירוטת החוק, פסק הדין של ערכאה ראשונה עוסק בעיקר בחתינת הסיפור העובדתי שהוצג בפניו ומרכה לצטט ולפרש את דברי העדים.¹⁷

סיפורת של אווה

ברוחי על סיפורת של ... אני מנסה מלהשתמש בשמה האמיתי. בית המשפט המתחזי חתם את פסק דינו עם צו איסור פרסום, האוסר על מסירת כל פרט, שעלול לגלות את זהות האישיה המתלוננת על מנת להגן עליה. לכן עלי להשתמש בשם פיקטיבי. פסק הדין מכנה אותה פ', ואילו אני בחתי לקרא לה בשם בעל צליל זה, אווה, מכיוון שהמתלוננת היא עולה חדשה אשר זה מקורב באה.¹⁸ למרות שפסק הדין מכנה את הנאשם "הנאשם", אני בחתי לכנותו במאמר זה: ג'. סיפורת של אווה ככל סיפור אחר אינו קיים כמנותק מההלך. המשפט מצפה שאנשים יביאו את סיפוריהם לבית המשפט, וידווחו מידי על נזק או עוולה שנעשו להם. מה קורה כאשר אותו נזק אינו נושא עדיין שם, כאשר חסרה קטגוריה מוכהקת או סיפור מוכר אשר יכולתו להעניק מוכן לחוויה הכואבת? מה קורה כאשר קיים סיפור מתאים עם תווית משפטית, אבל האישיה הנפגעת אינה מכירה לא את הסיפור ולא את כוונתו המשפטית?

לאווה חסר שם, שיהאם לכאב, שאותו חוותה לילה אחד מידי של בן זוגה, ג'. היא צעקה ובכתה כאשר הוא הכאיב לה, אך ראתה את האירוע כמזלה הרע, לא כמשהו אשר החוק אוסר עליה, או מפצה בגינו. היא שמחה לעצמה את הראיות המרשיעות (בגדיה הקודעים) בארון, עד שיום אחד מילשה ורקן החוצה. היא לא סיפרה לאיש מאחר שחשבה שלא היה מה לספר. המלישה חודשים לאחר ה"אירוע" ניהלה אווה שיחה עם יעל, סטודנטית מהאוניברסיטה, שעבדה גם בתקן של עובדת סוציאלית בתוכן שבו למדה אווה. הפגישה בין השתיים עסקה

¹⁷ כעניינו ניתן גם פסק דין קציצר (עמור אחד) בענינה, אשר דחה את העתירה על ההחשעה, אך

הפחית את עונש המאסר לארבע שנים בהחשע בתנאים האששים של הנאשם. ע"פ 2941/97 חייבוב נ' מרית ישראלי, תקין עליין, כ"ד 98 (2), 1998, עמ' 235.

¹⁸ לשם האחריות אשתמש בכינוי אווה גם בציטוטים מתוך פסק הדין ופיקטוריוני. המתייצי במקור.

אווה לרגעים ספורים פה ושם איפה היא נמצאת, ומבחינתה, אכן הייתה זו באותם רגעים שיחה עם הנאשם.²²

בפסקה זו עומדת השופטת על הבדל חשוב בין נקודת המבט שלה לבין נקודת המבט של אווה. עבור השופטת, ההאזנה לאווה מונעת מתוך הצורך ללמוד את האמת על הפרשה שלפניה על מנת לפסוק את הדין. עבור אווה, סיפור האירועים בבית המשפט מונע על ידי הצורך לתקשר עם הנאשם באופן אשר יעניק לגיטימציה לדבריה ויחייב את הנאשם להאזין לה.

חקירה נגדית

משאלתה של אווה ליצור ערוץ תקשורת עם הנאשם בעזרת בית המשפט לא באה על סיפוקה. אווה אמנם מוסרת עדות מעל דוכן העדים, אולם קולה נשלט ומעוצב, ואילו יותר מתמיד, על ידי שאלותיהם של עורכי דין ושופטים. אלו נתונים מן הכוח לגרוור את נושאי העדות כמו גם לעצב את כיוון העדות והמנהי. מתן עדות בשיטה האדברסרית, במיוחד במקרים כמו אונס ואליומח בין בני זוג שבהם הומחלונת נחקרת בחקירה נגדית, נושא לעתים קרובות אופי של השפלה וחדירה לטריטוריה. מערכת המשפט עצמה, באמצעות סדרי הדין, הופכת לשותפה פעילה בטיגיה במחלונת. עורך הדין של ההגנה עשוי לשחזר בחקירה הנגדית בבית המשפט, באופן סימבולי, הליך דומה לזה, שביצע ג' מחוץ לבית המשפט, הליך שבו נאבה האמיתי של אווה מחורגם בידי הגבר, שעמו היא מדברת, לפנטזיה של נאבה.

הקול, שאנו שומעים בבית המשפט, הנו לעתים רחוקות מונולוג. הוא נוצר באינטראקציה דינמית של שאלות עורכי הדין והשופטים והשובותיהם של העדים. עורך כלל רואים בשאלות ותשובות אלו כלי חשוב לבידור האמת לגבי אירועי העבר. ואולם האזנה להליך מגלה כי העדות של אווה לגבי האונס יכולה להישמע כעדות המשפט רק במסגרת שאלות עורכי הדין, אשר חשפות חלקים מסוימים של האירועים ומסתירות חלקים אחרים. השאלות עצמן מצביעות על נרטיב מוכר, שנגוד מנסים להגדיר מחדש את אשר חוותה אווה. ניתן למצוא חלק מן השאלות שתועלו על ידי הסנגור בפסק הדין עצמו:

1. האם אווה הייתה בתולה לפני המגע המיני הראשון עם הנאשם?
2. האם אווה הכירה את הנאשם לפני ארוחו מגע מיני?
3. האם הנאשם הביא לאווה מים במהלך המגע המיני?
4. האם היא אוחזת את הנאשם?
5. מרדע לא דיחודה על האונס מיד לאחר המעשה?

ממערכת יחסים אלימה ונמשכת עם בן זוגה ג', אשר החרפתה משכונת אותה לכסוף לפנות למשטרה לקבלת עזרה. בספרות הסוציולוגית הליך זה מכונה: naming, blaming, claiming.¹⁹ בדרך כלל נשים הסובלות מאליומות מבני זוגן אינן פונות מיד לעזרה חיצונית, אלא רק לאחר שאירוע נוסף (חמור יותר) משכנע אותן לפנות לעזרה.²⁰ הודו לכך יכול להיות התגברות האלימות או שינוי באופי האלימות. במקרה של אווה, היא חוותה אונס שני, אשר התאים יותר לדימוי הסטריאוטיפי שהיה לה לגבי "אונס אמיתי": "היה זה אונס אלים, היא נקשרה בידיה ובגוליה על ידי ג' בתגרות מכנסיו וכפכל של קומקום חשמלי, וכל החינתייה אלי, שלא לקיים עמה יחסי מין בזמן המחזור החודשי שלה, לא הועילו. האונס השני אירע לאחר שנתיים של מערכת יחסים אלימה בין בני הזוג. במהלך האונס אווה צעקה וכתה, אך עזבה את המקום לאחר מכלי להשמיע מילה. ג' עקב אחריה אל הרחוב כשהוא שואל אווה לסיכת שתקיתה. אווה רק הגבירה את כביה ולא השיבה דבר. במהלך המשפט העידה אווה על חילופי הדברים, שהתנהלו לכסוף בינה לבין ג':

ג': צחקנו, לא?

אווה: אתה אנסת אותי, כרגע צחקנו אתה אומר לי, אני כביתי כל הזמן ואתה אומר צחקנו?²¹

קולות בבית המשפט

בפסק הדין מודווחת השופטת דבורה ברלינר על קולה של אווה כפי שהתוא נשמע לה:

אווה העידה בשקט, באיטיות, והנימה ששלטה בכל העדות הייתה נימת צער וכאב. לא היה ברבריה ולי קורטוב של נקמנות, שמחה לאיד, הכעת סיפוק או כל אלמנט אחר, שיש בו כדי להצביע על להיטות או החלטה להביא להרשעת הנאשם בכל מחיר. היא נשמעה כמעט כמי שמנחלת שיהיה כנה לבין הנאשם, שידה שבה היא מנסה להבין כיצד הגיעה למצב זה, ועוד יותר מכך, מדוע עשה לה הנאשם מה שעשה. פעמים ספורות חייכה אפילו לעבר הנאשם – אתה שמת, אלא חיוך של השלמה, שניתן היה להבין רק כאמירה אל הנאשם – אתה ואני יודעים מה באמת קרה. התרומותי הכוונה הייתה כי במהלך העדות שכחה

19. W.L.F. Felstiner, R.L. Abel and A. Sarat, "The Emergence and Transformation of Disputes: Naming, Blaming, Claiming", *Law and Society Review* 15 (1981): 631-654.

20. Raquel Kennedy Bergen, *Wife Rape: Understanding the Response of Survivors and Service Providers*, Thousand Oaks: Sage Publications, 1996, pp. 37-67.

21. תפ"ח 107/96 תסקיה 71.

בן הצרדים כהלך המשפט עשויה להיות מטעה. מבט מקודם מגלה כי הנאשם במשפט פלילי הוא צד פורמלי להליך, ולכן זכאי לייצוג והגנה על ידי סניגור, ואילו הנפגעת אינה צד פורמלי להליך. מאחר שהצד העומד מול ג' הוא המדינה, המיצגת על ידי הפרקליטות, נדחקה אווה למעמד שולי של "מתלוננת" ו"עדה", וכך אין היא מקבלת ייצוג משפטי מושל עצמה. בהמשך נראה עד כמה שוני זה ביחס המשפט לצרדים יכול להוות מכשול בהשמעת קולה של האישה הנפגעת.

פסק הדין מצטט הכופות מזכירה של אווה. אם נאזין בהזדהות לדבריה, נגלה כי בכל פעם שבית המשפט דרש מאווה לחאר את הנוקן שממנו סבלה, אווה בוחרת לדבר במונחים של אבדן קול, למרות שמבחינת המשפט, הנוקן המרכזי העומד ביסוד עברת האינטס הוא ההזדהות הפיזית לאיבר המין של האישה, המתרחשת ללא הסכמתה. אווה מזגישה דווקא את הפחד שלה מפני אבדן קול, פחד ממשי, שאותו היא מצליחה להביע באמצעות שפה מטפורית. במהלך עדותה על מעשה האונס השני, באמצע דיווח קונקרטי על פרטי האונס, אווה נעצרת ונוקקת לעזרתה של מטפורה: "יש כוח בחלומות. שורצים לרוץ, וזה לא יוצא, או שורצים לצעוק, וזה לא יוצא. זה היה במציאות. אני רציתי לצעוק, להגיד לו משהו, וזה לא יצא."²⁶ אווה מציגה על חוריה של נתק בין גוף לבין קול. היא מנסה לדבר, אך המילים אינן יוצאות. במקום אחר, כאשר היא מנסה לספר על אותו אונס, אנו עדים שוב להסטה מן הקו העיקרי של העדות. במקום להתמקד במעשה ההזדהות עצמו, אשר עליו מבוססת ההגדרה המשפטית של אינטס, בוחרת אווה לחאר דימוי קפוא שנוחרת בו וכיכורה.²⁷ היא רואה את ג' מנסה להחריף את איבר מינו לפיה. מבחינת המשפט מעשה כזה מוגדר כמעשה מגונה ואינו נחשב לאונס,²⁸ אולם עבור אווה זהו הדבר המשמעותי ביותר, המייצג עבודה את האלם וחוסר האונים אשר נספר עליה. התמונה הקפואה הזו, אשר נחרתה בזיכרונה של אווה ואינה נוחתת לה

²⁶ תפ"ח 107/96 פסקה כ'.

²⁷ תפשות של קפאון, אבדן תחושת זמן או ראיית המציאות כמעין חלום מתרחשת על ידי גזירת לואיס הרמן בולק ממכלול תגובות לטראומה, תופעה המכונה דיסוציאציה טראומטית. כך למשל, מובאים דברים של נפגעת אונס, האומרת: "לא יכולתי לערוך. לא יכולתי לזוז. הייתי משתקת... כמו בובת סטרטוטס", כתגובה טיפוסית לטראומה. הרמן מסבירה כי במצבים כאלו "הרגשת הזמן משתנה, ופעמים רבות נלוות אליה תחושה של הילוך איטי, והתחושה מאבדת את האופי של מציאות רגילה. יש שמרגישים כאילו הדברים אינם קורים להם, כאילו הם צופים בתופע מבחוץ, והתוויה כולה אינה אלא חלום רע, שמבחינה יתעורר ממנו" (הרמן, טראומה וחלומות, עמ' 61).

²⁸ החוק הפלילי דרוש הוכחת הזדהות לאיבר המין של האישה כנחאי להקיימות אונס, (ראו ס' 345 (א) 111, 1345) לחוק העונשין, תשל"ז-1977. הדימוי, שעליו אווה מספרת, נופל תחת הגדרת (מעשה מגונה ס' 347) "מעשה לשם גידור, סיפוק או ביזוי מיניים", או מעשה סדום (ס' 347) "הזדהות איבר המין של הגבר לפי הטבעת או לפה של אדם או ההזדהות הפין לפי הטבעת של האדם".

יש לשים לב, כי השאלות עצמן אינן מתחייבות מן הדרישות הפורמליות של עברת האונס. החוק הפלילי אינו מצמצם את הגנת המשפט למקרים של "אונס זריס", וכן אין הוא רואה באובדת הקרבן כלפי התוקף כמפחיתה מאשמתו.²⁹ אולם שאלות אלו של עורך הדין אינן שאלות אקראיות כלל ועיקר. ההגיון, העומד ביסודן מבוסס על נטיית מוכר למשתתפים בהליך המשפטי לגבי אונס "אמיתי".³⁰ חסר בבית המשפט סיפור "אונס מזריס", המקרה הטיפוסי המאפיין את הרכב הגדול של מקרי האונס. למרות שהשופטת מנסה במשפט זה לשנות כמה מן ההנחות התבוהות לגבי עברת האונס על ידי התמקדות בדרישות החוק היבש, המסרי של "אונס זריס" נשאר הסיפור המלא לגבי אונס, ואילו השינויים שאותם מכניסה השופטת נחפשים כחיקונים קוסמיטיים כלכלי.

הסיפור שלא סופר: אלימות האלם

ברצוני להציע מסגרת סיפורית, שבה ימצא מקום לאותם פרטים מעדותה של אווה אשר ננסו אל פסק הדין, אך פורשו על ידי בית המשפט כלא-רלוונטיים להוכחת האשמה. מסגרת סיפורית זו מבססת קריאה שונה של עדותה של אווה מזה הבאה לידי ביטוי בפסק הדין. נקודת המוצא שלי היא כי סיפורה של אווה הנו יותר מדיווח על הנוקן הפיזי שסבלה כתוצאה מן האלימות של ג'. לדעתי, יש להבין את עדותה של אווה כבית המשפט ככפולה נמנעת: ג' ובית המשפט, זו הפעם הראשונה שבה נשמע קולה של אווה על כמה ציבורית, ובכך היא מקווה לחייב את ג' להאזין לדבריה. עדותה היא, אם כן, לא רק דיווח על מה שקרה מחוץ לבית המשפט, אלא גם מעשה של התנגדות. זהו ניסיון ליצור ערוץ תקשורת כפוי על הנאשם, תוך החרטה עמוקה כנגד ההליך של ההשקעה והאלם, שנספו עליה בבית ובסביבתה הקרובה. תפישת זו מאפשרת לי להקשיב לפרטים "שוליים" לכאורה בעדותה של אווה על מנת לצרפם לכלל סיפור על נוק שלא נמצא לו שם בדיון המשפטי. הכרה כפול הנמנעת של אווה מכיאה גם להכחנה במטרות שונות (ולפעמים מנוגדות) של המשתתפים בהליך המשפטי. בענייננו, מטרת הפרקליטות הייתה להביא להרשעתו של ג', ולעומת זאת ג' ביקש להוכיח תפוח באמצעות סניגורו. השופטים חיפשו את האמת לגבי פרשות האונס והתקופה, ואילו אווה חיפשה ערוץ תקשורת חלופי עם ג'. ניתן לטעון כי ההכרה בתפקידים השונים ובאינטרסים המנוגדים של המשתתפים היא העומדת ביסוד שיטת המשפט האדוקרטית המעצבת את המשפט בתחרות (Agon).³¹ ואולם תחושת הסימטריה

²⁹ סעיף 345 לחוק העונשין, תשל"ז-1977 (לאחר חיקון משנת 1988) קובע: "הכובל אישה – שלא בתפנית החופשית עקב שימוש בכוח, גרימת סבל גופני, תפעתל אמצעי לחץ אחרים או איום בתפנית מאלה... הרי הוא אונס, ודינו – מאסר שש עשרה שנים".

³⁰ Susan Estrich, *Real Rape*, Cambridge: Harvard University Press, 1987, 111-105. יונתן דהיינגר, 1981 ומשנים: ירושלים: מוסד ביאליק, תשכ"ז, עמ' 105-111.

לאמת, אמת שהיא, ללא ספק, האמת אודותיך, מאחר שדברים אלו קרן, ואת נראית על המסך.³¹

מקיטון מעמדת בין שני "גיבורים דרמטיים": העין והקול. בתרבות המערבית העין נהנית ממעמד מועדף כבעלת גישה ישירה לאמת. סוץ סונגט מסבירה עובדה זו כך: "הצולמים מספקים עדות. דבר זה ששמענו אודותיו, אך אנו מספקים באמינותו, נראה כמובן שעה שמראים לנו את תצלומנו. באחד מאופני התועלת שלו, התיעד של המצלמה בכוחו להרשיע".³²

הסניגור מציג את הסרט, שבו נראים אורה וג' לילא פס קול, כהוכחה לשקרנותה של אורה ולאשמתה. עם זאת באופן פרדוקסלי, דווקא סרט הצילום, שנועד להפריך את דבריה של אורה, נותן להם אישור. תיאורה של אורה על אכדן קול כחלום הכלהות, אשר ציטטתי למעלה, הפך בסרט הוידאו למציאות: חלום הכלהות הוגשם באמצעות המהלך, שג' נקט לכסוף: אורה נראית משוחזרת בסרט, ואולם שום קול אינו נשמע. זוהי דוגמה לעור אחת מהדרכים, שבהן הפגיעה המקורית משוחזרת שוב בבית המשפט. במקרה זה, מעשה ההשתקה המשוחזר על ידי הסניגור של הנאשם בבית המשפט, כאשר אורה נקראת לעדות כדי להסביר את קלטת הוידאו המרשיעה, אין היא נהנית מייצוגו של עורך דין. שכן היא איננה צד פורמלי בדיון. ולכן אין איש שיכין אותה לקראת השאלות שתישאל. אורה בוחרת להסביר את סרט הוידאו שוב כמנוחים של אכדן קול. היא מספרת לבית המשפט, שג' הצליח לשכנע את כל חבריהם שהיא שקרנית, ובהדרגה הביא לכידורה החברתית. מתוסכל מחוסר יכולתה לחקור עם ג' בבית המשפט (קולה נשמע רק דרך המסננת של חקירת עורכי הדין), מחליטה אורה להיפגש עם ג' מחוץ לכותלי בית המשפט כמטרה לשכנע אותו להפסיק לעדות את סיפורה ולהציגה כשקרנית:

כל החברים המשתתפים שלנו, הוא אמר לכולם שאני משקרת, וכולם חושבים שאני רוצה להכניס אותו לכלא ... אני מרגישה שכולם חושבים שאני רוצה להכניס אותו לכלא, מרגישה שכולם שונאים אותי, אני לבד, אין לי עם מי לדבר, אפילו החברות שלי באות אליי ולא מרימות לי טלפון, ההורים שלי לא בארץ...³³

דבריה של אורה מעידים שוב על הנוק של האלם, על הכידרות ההכרחית והנפשית, שהוא כפה עליה. שוב ושוב, כאשר אורה נקראת להסביר את הפגיעה בה, היא בוחרת לדבר על קול ואכדן.

ניתן לחשוב על השימוש במצלמת הוידאו כעדות כאמצעות השוואה לעדות הרשמית, כפי שבאו לידי ביטוי במשפט זה. במהלך עימות משטרי מוקדם בין אורה לבין ג' הוקלטו דבריהם ללא ידיעתם, לאחר שהשוטר עצב כמכונן את החדר.

מנות, מחזירה אותנו אל החיאוריה של קתרין מקיטון. מקיטון אומרת באופן פרוברקטיבי, כי נשים רבות אינן מדברות לא בגלל ש"קולן שונה", אלא פשוט כי "רגלן של הגבר מוצבת על צווארן ומונעת מהן לדבר".²⁹ לדעתי, אורה מנסה להסביר באמצעות מטפורות ודימויים ויזואליים כי הסבל הפיזי, שבו מתמקד הדין המשפטי, מתמקד משהו עקרוני מגיסינה: את אלימות האלם אשר חסרה הקשורה בשיח המשפטי.

העין והקול

פעם נוספת, שבה אנו שומעים על חרויית אכדן הקול, מתרחשת לקראת סיום המשפט. לאחר שאורה סיימה את עדותה, היא נקראת שוב לדון העדים כדי להסביר ראיה מרשיעה, אשר הציג עורך דינו של ג' לפני בית המשפט. הסניגור הציג בפני בית המשפט סרט וידאו מתוצרת ביחית, אשר בו נראית אורה יושבת יחד עם ג' בביתו כשחיה מנופפת ומנושקת אותו. הסרט צולם בזמן מהלך המשפט, אך כי בית המשפט הוציא צו איסור מפגש בין ג' לאורה. סרט זה הנו ניסיון מצדו של ג' להשתק את אורה באופן סופי על ידי הצגתה כעדה כלתי אמיתה, המתלוננת על אונס בבית המשפט בעוד היא יוזמת מפגש מיני עם הנאשם.

האלמנט הבלט והכבדה ביותר בסרט הוידאו הוא היעדרותו של פס קול. ובכלל זה היעדר קולה של אורה. על כך כותבת השופטת: "אין לי ספק כי לכן הוצבה מצלמה כדי שתנציח את האקטים הפיזיים של האהבה, ולא טייפ שינציח את השיחה". בכך מביעה השופטת את דעתה כי היעדר הקול מן הסרט איננו מקרי, אלא משרת את מטרתו של ג'.³⁰ בית המשפט מודע היטב לפער שקיים בין שפת הגוף, המראה לכאורה על אהבה, לבין תוכן השיחה, שיכול לעמוד בסתירה לשפת הגוף. עם מחיקת קולה של אורה מסרט הצילום, מתממש עולם הסמלים של החיאוריה הפמיניסטית בחייה הפרטיים של אורה: אל מול קולה של האישה המעדידה בבית המשפט, מציג הגבר את העין (המצלמה). בהקשר זה מתאיימים דבריה של מקיטון:

באלף השנים של השתיקה מנציאים את המצלמה, והמונות שלך מצולמות כאשר מעשים אלו קורים לך ... המצלמה מעניקה למונות אמנות, תביעה חזקה יותר

²⁹ *Conversation between Carol Gilligan and Catharine MacKinnon, Mitchell Lecture Series*, State University of New York at Buffalo School of Law, Nov. 20, 1984, reprinted in "James McCormick Mitchell Lecture: Feminist Discourse, Moral Values, and the Law, A

Conversation", 34 *Buffalo Law Review* 11 (1985).

³⁰ בלשוננו של בית המשפט: "אם כבר הענו הנאשם להפך את צו בית המשפט, להיפגש עם אורה, לחתך את המפגש ולהסיר את כביה המשפט – חוקק עלינו שלא מורא בית המשפט היה עליו כאשר לא הקליט את השיחה, השאלה היא, אם כן, מדוע לא הקליט. או שמא הקליט הנאשם את השיחה, והקליטתו לא הוגשה?" תפ"ח 107/96 פסקה כ"ד.

הפורנוגרפיה משחקת תפקיד חשוב בהגברת האלימות נגד אורה, כסמל האלימות וכדרך השתקתה של אורה.³⁶ במעשה האונס הראשון, שממנו סבלה אורה, חסר עדיין עיצוב פורנוגרפי. מדובר היה ב"אונס" לא כרוטלי (לפי רעת השופטים), אשר שאב את חומריו מן המשמעות המיוחסת לאכזר הכתולין של האישה כטרם נישאה בעדותם של אורה וג'. פסק הדין מגלה כי האלימות החוזרת ונשנית מצדו של ג' נגד אורה הושפעה ישירות מצפייה בסרטים פורנוגרפיים. ג' מנסה להצדיק את ההפרצותיו כלפי אורה, בטענתו כפני בית המשפט כי קנאתה של אורה היוותה זרז להקפזותו. הקנאה של אורה נבעה, לדבריו של ג', מכך שהוא נהנה לצפות ב"סרטים כתולים" ולעידן בחוברות פורנוגרפיות, ואורה התנגדה לכך. פסק הדין מצידן כי "כאשר למקרה של נגיחה בראשה של אורה, הנאשם מספר כי במהלך צפייה בסרט כתול, הוא רצה לראות את הקלטת פעם נוספת, ובמהלך נסיעתם הביתה סטרה לו... דרך אגב: באירוע זה מציג הנאשם את אורה כמי שקינאה לו עד כדי כעס על כך שנעץ עיניו בשחקנית שבסרט כתול".³⁷ בית המשפט אינו מייחס אמינות לדבריו אלו של ג', וקובע כי למעשה ג' הוא שקינא באורה, וכי מדובר בתירדן שאינו מתקבל על הדעת לאלימות נגדה. ואולם ניתן לראות כבר בשלב זה של פסק הדין כי בעולם המושגים של ג' יש לפורנוגרפיה מקום חשוב, שכן הוא כותר בה כתירדן לאלימות נגד אורה. באונס השני שממנו סבלה אורה, יש לפורנוגרפיה כבר תפקיד עיקרי. ראשית, נכר שהאונס עצמו "מכוס" לפי תסריט פורנוגרפי טיפוסי, או כפי שמצייין במשפט: "לא סתם אונס, אלא אונס ברוטלי שנעשה לאחר שהנאשם קשר את ידיה של אורה בחגורה, את רגליה בחוט של קומקום והוציא את הטמפון מגופה".³⁸ דומה שבמקרה של אורה מתבצע התרחש שאותו מתארת מקינתן:

במוקדם או במאוחר, בדרך זו או אחרת, צרכני הפורנוגרפיה רוצים לחוות אותה בשלושה מודים. במוקדם או במאוחר, בדרך זו או אחרת, הם עושים זאת. הפורנוגרפיה גורמת להם לרצות בכך, כאשר הם מאמינים שהם יכולים, כאשר הם חושבים שיצליחו לעשות זאת, הם פועלים... הם משתמשים בכל כוחם לשמר את העולם כמקום פורנוגרפי כדי שימשיך לעמוד להם בחיי היום-יום.³⁹

יתרה מזו, מכיוון שפסיקה (ובעיקר פסיקה פלילית) עוזרת לעצב תודעה חברתית, יש בסיווג זה להשפיע על טשטוש הבטיח.

³⁶ בברולות מאמר זה אין ביכולתי לדון בצורה מקיפה בהסדרה המשפטית של נושא הפורנוגרפיה. לענייני, רי למווד ממקומה החסר של הפורנוגרפיה בדיון המשפטי על הדרך שבה הקטגוריות המשפטיות עצמן מעצבות את טווח השמיעה של השופטים וצרכני פסק הדין. לאחרונה עלה נושא איסור הפורנוגרפיה על סדר היום הציבורי במסגרת הדיון בהצעות חוק לחיקוק חוק התקשורת (בזק ושידורים) (הגבלות על משדרים פורנוגרפיים), ראו הצעות חוק 396, 397, 398, 399.

³⁷ פסקה י"ח לפסק הדין.

³⁸ פסקה כ' לפסק הדין.

³⁹ Mackinnon, *Only Words*, p. 19.

בשיחה המוקלטת נשמע ג' מתחנן לפני אורה (כשפת אגב) שתרחם עליו ושתחזיר בה מתלונתה. הקלטת הוצגה במשפט כעדות מרשימה נגד ג'. עדות הרשמית הציגה עדות סותרת לזו המוצגת לכאורה כסרט הוידאו האלים. כך נשמעות אמירות שונות לחלוטין לגבי טיב מערכת היחסים בין אורה לבין ג'. ההקלטה הקולית מגלה טפח מומערכת הלחצים, שהופעלה על אורה להשתיק את האמת ולהימנע מהאשמה פומבית של ג'.

פורנוגרפיה: נוכחת נסתרת

לפורנוגרפיה משמעות רבה בדיון המשפטי שלנו. משפטים נעזרים בהכחנת בין מעשה לבין כסיו כדי להעניק הגנה משפטית לפורנוגרפיה (הנוחשבת כביטוי, ולא כמעשה) מפני ענישה פלילית. המשפט מסביר את ההגנה הרחבה, הניתנת לחופש הביטוי של בני החברה כערך יסודי של השיטה הדמוקרטית, ולכן משטונה הפורנוגרפיה תחת הקטגוריה של "ביטוי", היא נהנית מהגנה מוגברת מפני איסור פלילי. במשפטו של ג' מקבלת הפורנוגרפיה מעמד של נוכחת נסתרת. מחד גיסא, היא מופיעה שוב ושוב במהלך התפתחות עלילת פסק הדין, אך מאידך גיסא, אין לה מקום רשמי בדיון, ואין היא נתפשת כענייני השופטים כולונוטית להכרעה המשפטית.³⁴ עיצון מקורב בפסק הדין מגלה כי למעשה הפורנוגרפיה מופיעה שוב ושוב בחייה של אורה ומשפיעה עליהם, החל מן האונס הראשון דרך האלימות הגוברת בחייה וכלה באונס השני. אולם בית המשפט אינו מקשר בין האלימות ומעשי האונס שעברה אורה, לבין הנוכחות הגוברת של הפורנוגרפיה בחייה.³⁵

³⁴ *Only Words*, Mackinnon, p. 141. המשפט הישראלי רואה פורנוגרפיה "ביטוי" ולא "מעשה", ולפיכך מקבלת הפורנוגרפיה את ההגנה של חופש הביטוי כל עוד אין בה כדי להוות ולגרום לנוח כמשי. חוק העונשין מטיל מגבלות על פרסומים פורנוגרפיים בסעיף 214. האסור על מכירה, אחזקה, הדפסה, הוצאה לאורה, ניהול עסק או פרסום "חומר חנוכה", דהיינו חומר "עשוי לגרום להשתתח המוסר", ואשר יש בו כדי לגרום נזק ונזק ויתקין (1968), אשר הקרה את מצב הפורנוגרפיה בארץ, קבעה כי קשה להגדיר את המונח באופן ברור על פי מבחנים אובייקטיביים מדויקים. הנשוא נתון לשיפוט סובייקטיבי ואישי של השופט הדין בכל מקרה לגופו. עם זאת המלצתה של הוועדה כי בהתנגשות, הנוצרת בין האינטרס החברתי במניעת פרסום פורנוגרפיה העלולה לפגוע ברגשות הולת ובשלום הציבור, לבין אינטרס חופש הביטוי הפוסט לבחור את דרכו שלו לבוא על סיפוקו, יש לחת עדיפות לערך חופש הביטוי. על כן אין לאסור פרסומים בעלי ערך אמנותי או חברתי, ורק הפצתו של חומר חנוכה מחסר כל ערך יהווה עברה. יש לציין כי הדגש במאבק של פמיניסטיות נגד פורנוגרפיה מועבר משאלת הפגיעה בחירות (של הפורנוגרף) לאאלה של פגיעה בשוויון (של נשים).

³⁵ ישנה מחלוקת בספרות המחקר לגבי הקשר הסיבתי בין פורנוגרפיה לבין אלימות נגד נשים. אין בכוונתי להידרש למחלוקת זו. עם זאת ברצוני להציע כי בחזרת הקשר הסיבתי ביניהן איננה מנותקת מהסיווג המשפטי של מעשים לקטגוריות משפטיות שונות. כפי שראינו במקרה שלפנינו, מאחר שהמשפט מסווג פורנוגרפיה כביטוי, אין כלל התייחסות לפורנוגרפיה כקטגוריה רלוונטית בפסיקה הפלילית. לפיכך קשה יהיה למצוא תימוכין בפסיקה למענה הקשר הסיבתי.

מבית המשפט לפסן את העולם הבדידני שבנה, מנסה ג' לכסוף להשתלט גם על נקודת המבט החיצונית על ידי הקלטת המפגש בינו לבין אווה במצלמת וידאו וללא ידיעתה. מצלמת הוידאו אמורה להחליף את נקודת המבט של המתבונן האובייקטיבי (בית המשפט) כדי לחשוף את ה"אמת" בדבר מערכת היחסים בין אווה לבין ג', אך, כפי שראינו, כדי שה"אמת" המצולמת תהיה ה"אמת" של ג', קולה של אווה צריך להימחק מן הקלטת ג'. מצליח ליצור באופן מלאכותי דימוי ויזואלי של יחסי אהבה בינו לבין אווה על ידי מחיקת המילים שלה, שעל פי עדותה של אווה היו בקשתה שיוחדל להציגה כשקדונית. בית המשפט היה ער למנופולטציות של סטס הוידאו של ג', ולכן לא ראה בסרט ביטוי למעשה האהבה שלכאורה מוצג בו, אלא כראיה מרשעה על מעשי ג': "יותר משיש בעובדה זו [בסרט] להועיל לנאשם, יש בה כדי להבהיר שהנאשם אינו עושה כל מאמץ לעמוד בצד בית המשפט שאסר על קשר ביניהם, והוא ממשיך לפעול במניפולטציות ולשחק במתלוננת, תוך שהוא מודע, כאמור, לכך שהיא עדיין קשורה אליו".⁴³

קול יחודי וקול מייצג: בעיית התקדים

ישנו קשר חזק בין האונה לקול של האישה לבין הכרה בהשתתפותה הקבוצתית של הדוברת. הקול האנושי נשא עמו "שרידים" של העולם החברתי של האני, וחושף בפני השומעים את קשריה של הדוברת לקבוצות אחרות, לאומיות, מגדריות וכיוצא בזה.⁴⁴ יש בכך כדי לתרום להשתתפות מתמננת עולם אינדיבידואליסטית מדי, המתעלמות מן ההקשר החברתי וההיסטורי של הדוברת. עם זאת, עולה החשש כי מתן חוקף לקול עלול להדגיש חכונות סטריאוטיפיות כמו גם להחמיץ אלמנטים אינדיבידואליים של הדוברת. כיצד מתמודד בית המשפט עם בעיה זו, כאשר מצד אחד הוא נקרא להקשיב לסיפור הייחודי שלפניו על מנת לעשות צדק עם הצדדים, ומצד שני, הוא נדרש להכליל את המקרה על מנת שיהווה תקדים לפסיקה עתידית?

ניתן לראות כיצד פסק דינה של השופטת ברלינר הולך לקראתה של אווה ודואה בפגיעה בה מעשה אוגוס, אך נכשל בהבנת משמעות הפגיעה עליה מדוברת אווה. השופטת מבהירה את משמעות עברת האיוס בחוק הישראלי על ידי הנגדה בין עולמן של אווה ושל יעל הסטורנטית. ראינו כי במפגש הראשון בנייהן, בעת שיעל קוראת לחייויתה של אווה בשם המפורש – אוגוס, דוחה אווה פרשנות זו. השופטת ברלינר מצטטת מן הדו"ח של יעל, ומיד אחר כך מציגה את ההגדרה המשפטית לאיוס:

⁴³ מסקנת לגור הדיון.

⁴⁴ Mari J. Matsuda, "Voices of America: Accent, Antidiscrimination Law, and a Blueprint for the Last Reconstruction", *Yale Law Journal* 100 (1991): 1139–1167.

יתרה מזו, בדומה לעולם הפורנוגרפי, שבו סבל וכאב של נשים מתורגמים לביטויי הנאה, כך גם צעקויותיה וכביה של אווה אינם נשמעים כלל על ידי ג'. אווה מעידה בבית המשפט כי היא כבתה ללא הרף לאורך כל האקט המיני שנכפה עליה. אולם עבור ג' היה זה משחק סקס ודהנאה כמו בדינמיקה הפורנוגרפית. בקריאת פסק הדין אנו נתקלים בתופעה של ערלמות נפרדים שיוצרת הפורנוגרפיה, הפרדה וירטואלית בין האישה הנצפית לבין צרכני הפורנוגרפיה הצופים. אלא שבמקרה זה הפורנוגרפיה (בבימוי של ג') מביימת את חייה של אווה עצמה, והערלמות הנפרדים הם שלה ושל ג'. הפער, שהפורנוגרפיה עוזרת ליצור בין חוייתה של אווה לבין האופן שבו היא נתפשת על ידי ג' עולה בכיורו כעדריות של אווה וג' במשפט.

כאשר אווה מתרחסת לאוגוס, היא משתמשת במטפורת המצלמה (הפורנוגרפית) כדי להביע את הטרואמה שלה: "כאילו שצלמתי את התמונה שהוא עומד מולי שהוא רצה להכניס את איבר מינו לפני. לא יכולתי להוריד את זה מהעניינים".⁴⁵ ולעומתה ג' מעיר כי כל האירוע היה רק משחק בנייהם:

היה בינינו משחק. זה היה מעין ספורט שאחד דוחף את השני. אנחנו כאלו בצחקו רבנו, והיא הייתה קופצת עליי. היה על ידי הגורו של שפלה של אימא שלי, אני כאלו קשרתי לה את הידיים מאחורי הגב, ואני משכתי את זה, והיא צעקה עליי.⁴⁶

לחוך שיח חידשים זה מוסיפה השופטת את הערת המתבוננת מן הצד, מנקודת תצפית המאפשרת לה לחשוף את נקודת החלשה של הפנטזיה הפורנוגרפית כאשר היא מתממשת במציאות: "מה ההנאה בקשירת הידיים מאחורי הגב של אווה כמשחק, אם השותף אינו רוצה בכך?"⁴⁷ ואולם זו בדיוק הנקודה המוכרזת בנזק שגורמת הפורנוגרפיה, לפי דברי מקינון. הפורנוגרפיה מוגילה את צרכניה ל"תעשייה של חידשים". הצופים לומדים שגם מה שנחזה להראות ככאב הוא למעשה הנאה ומשחק. כך לגבי ג'. כאשר הוא מנסה לממש את עולם הפורנוגרפיה למציאות – הצעקה והכאב של אווה מאבדים ממשמעותם המיידית ומתורגמים להנאה ולסקס.

החלפת עולם החוויות של האישה הממושית בעולם הפנטזיה של הפורנוגרפיה מושלם כאשר דבריה אינם נלקחים עוד כרצינות, וכאשר ניסיונה אינו מהווה עוד בסיס לאמת. הדרך היחידה לשבור מעגל זה היא על ידי פנייה לצד שלישי (המשפט), אשר יבחין בין האמת לבין הפנטזיה, ויטיל סדר סימבולי חיצוני על מערכת היחסים בין אווה לג'. לשם כך זקוקה אווה לאישור חיצוני של בית המשפט, אשר ייתן חוקף לדבריה כאמינים ולא כפרי דמיונה. אולם כדי למנוע

⁴⁵ תפ"ח 107/96 פסקה כ'.

⁴⁶ תפ"ח 107/96 פסקה כ"א.

⁴⁷ תפ"ח כ"א לפסק הדין.

לחוק באמצעותה את אמינות עדותה של הנפגעת. בית המשפט מכיר בסיטואציה של אונס מכרים כאונס לכל דבר, ואינו מוכן לראות בסממונים חיצוניים, כמו העובדה שהנאנסת הפכה לחברתו של האנס, כמפתחים מאשמתו של הנאשם. כמו כן, בית המשפט מרשיע את הנאשם למרות פער הזמן הניכר שעבר בין מעשה האונס הראשון לבין הדיווח עליו (שנתיים ימים) – פער זמן שנחשב בדרך כלל כסוגע באמינות החלונה. במכת ראשון נראה שדווקא הנכונות של בית המשפט להקשיב באופן אוהד לעדותה של הנפגעת ולייחס לה אמינות הכיאו ליצירת חקיים משפטי חשוב, שממנו תוכלנה ליהנות נפגעות אחרות בעתיד, גם אם בית המשפט לא הצליח לקרוא בשם המשפטי לכל הנזקים שעליהם דיווחה אוהה. ואולם פנקודה זו כדאי לשאול עד כמה פסק דין זה אכן יהווה תקדים. יש לשים לב, שזכונותו של בית המשפט לחרוג מן הדקטרינות המקובלות (לדוגמה לגבי עדות פכרשה) מקושרת לאורך פסק הדין להיות המקרה שלפניו חריג. חריגותו של המקרה נלמדת מכך שאוהה הייתה עולה חדשה, שאינה מעורה בהלכות הארץ, נגזילה הצעיר, ומכך שלא הייתה לה משפחה תומכת, שיכלה לעזור לה ולהתחזקה. כלומר, בית המשפט מזהה סימנים קבוצתיים ברוכים בקולה של אוהה, המאפשרים לו לגזור היטב את היקף החולתו של התקדים המשפטי רק למקרים חריגים. מצורה זו יכולתו לשמוע את סיפורה של אוהה כמגלה לנו משהו לגבי עצמנו וסוגנו, ואנו לומדים להאזין לסיפורה כסיפור על אחרות חרבתית.

התקסט המשפטי מכנה ומעצב במידה רבה את קולה של האישה על פי ציפיות חברתיות מקובלות. ואולם הקשב הרב, שניתן לקול האישה על ידי הרכב שופטים אמסטי, וההתמקדות המשפטית בעדותה, מאפשרים לה לומר בכל זאת משהו נוסף. גם אם מדובר עדיין בסיפור מהוסס, רב סתירות והשתקות.

באשר להגדרת האירוע כאונס – אוהה מסבירה מידע, ליעמה, אין מדובר כאונס: "זה לא אונס כי הוא נשאר אחי כן. הוא לא רוק אותי או משהו". מעניין לציין כי בשוליים (בהם צינה יעל את התרשמותה כפי שהוסבר לעיל) כתבה יעל: "זה בכל זאת אונס!". הנה כי כן: גם בהכנה של סטודנטית שנה ב' (ולא סטודנטית למשפטים) בעולם מושגים שאינם שאוב מהגדרות משפטיות. אלא מהבה פשוטה ובסיסית מה מחוזה אונס, מניעה יעל למסקנה כי מדובר כאונס. הכנה של יעל אינה מהווה, כמובן, נדבך להחלטה, האם מדובר כאונס, הגדרתה של אוהה מעלה ואינה מורידה לעניין זה. החשיבות היא בעובדות שעליהן מספרת אוהה – העובדות שסופרו ליעל לא לצורך חלונה – אשר מהוות אונס לכל דבר ועניין.⁴⁵

כפסקה זו אנו עדים להכרה המשפטית, הניתנת לסיפורה של אוהה כאונס, אך עם זאת המקשרת את האונס לאחידותה התרבותית. בשלב הראשון השופטת מעמתת בין הכנה של אוהה לגבי אונס לבין הכנה של יעל. שתי התפיסות מוצגות כשורות ערך עבור השופטת. אולם השופטת מייחסת ליעל את ההמשנה הכונה של האירוע. בשלב השני מסבירה השופטת כי הכנה של יעל משקפת הכנה בסיסית רווחת בציבור הישראלי לגבי אונס (שכן יעל אינה סטודנטית למשפטים, אלא סטודנטית רגילה, התחשפת לעולם מושגים נורמטיבי ישראלי). הסבר זה נקרא כנגד הרקע התרבותי של אוהה (הייתה עולה חדשה הישיבה לקבוצה חברתית המחזיקה בתפיסות פטריארכליות), ונשזר תדירות בנרטיב של השופטת. באופן זה מציג פסק הדין את חוסר הכנה של אוהה, כי אכן מדובר כאונס, כחריג וככך מסייע בהסתרת הכעיה של מינוט הדיווח על אונס מכרים. בשלב השלישי חוזרת השופטת אל עמדה של ניטראליות שיפוטית, אשר אינה מבהינה בין פרשנותה של אוהה לבין זו של יעל, אלא נסמכת על "עובדות" בלבד. עם זאת, לאור שני השלבים הקודמים בבניית הטיעון, כאשר פרשנותה של השופטת תואמת לחלוטין את פרשנותה של יעל (המתוארת כהנה פשוטה ובסיסית), עמדת המשפט מזהה למעשה עם הכנה של יעל. דווקא בדגש שבו מכירה השופטת בכך שמדובר כאונס, היא גם מייחסת את בעיית מיעוט הדיווח לקבוצתה של אוהה, הנחשבת כאחר תרבותי בחברה הישראלית. המקום הרב, שפסק הדין מעניק לקולותיהם של המסתתפים בחליץ, עומד להם לדועץ בכך שהוא מאפשר לקוראים לפרש את ההנהגות של אוהה בהתאם לסטריאוטיפים מקובלים מבלי להבין כלל את משמעות הנזק שממנו סבלה אוהה.

כאמור, סיפורה של אוהה הניע את בית המשפט להרשיע את הנאשם בעברות אונס ותקיפה, ולגזור עליו עונש של חמש שנות מאסר בפועל. את פסק הדין כתבה השופטת, דבורה ברלינר, והוא ייחודי בקשב הרב ובאמפטיה, אשר הרכב השופטים בכללותו גילה כלפי הנפגעת. מדובר בפסק דין המחידש מכמה בחינות: פסק הדין מאמץ את התיאוריה הפמיניסטית לגבי סיפורים האישה המוכה כדי

⁴⁵ פסקה זו לפסק הדין.